

Паляшчук Аксана Анатольеўна,

*настаўнік беларускай мовы і літаратуры вышэйшай катэгорыі Дзяржаўнай
установы адукацыі “Сярэдняя школа №9 г. Мазыра”*

УДАСКАНАЛЕННЕ АРФАГРАФІЧНЫХ І ПУНКТУАЦЫЙНЫХ НАВЫКАЎ ВУЧНЯЎ ВА ЁМОВАХ ПРОФІЛЬНАГА НАВУЧАННЯ Ў ПРАЦЭСЕ ПАДРЫХТОЎКІ ДА НАПІСАННЯ ТВОРЧЫХ РАБОТ

Прыярытэтнай задачай профільнага навучання становіцца фарміраванне культуры вуснага і пісьмовага маўлення вучняў, таму засваенне і асэнсаванне ўсіх моўных адзінак на III ступені агульнай сярэдняй адукацыі адбываецца ў аспекце культуры маўлення. З гэтай мэтай сістэматызуюцца ўменні і ўдасканалваюцца арфаграфічныя і пунктуацыйныя навыкі вучняў ў аспекце культуры маўлення, пабуджаючы вучня да актыўнай мысліцельнай і практычнай дзейнасці. [2, с.3].

Сувязь арфаграфіі і пунктуацыі з развіццём маўлення вучняў праяўляецца перш за ўсё ў афармленні пісьмовага маўлення ў адпаведнасці з арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі нормамі, паколькі правільнасць напісання – неад’емная частка пісьмовага маўлення, паказчык маўленчай культуры [1, с.3]. Таму работа над словам спрыяе развіццю мыслення, свядомасці напісання, увядзенню слоў і сказаў у слоўнікавы запас вучня. А свабоднае валоданне пунктуацыяй беларускай мовы прадугледжвае ўменне прымяняць пунктуацыйныя правілы з улікам пэўнай маўленчай сітуацыі, уменне найбольш дакладна і выразна перадаць сэнс выказвання. У выніку гэтай сувязі выпрацоўваюцца дасканалыя арфаграфічныя і пунктуацыйныя навыкі. На павышаным узроўні гэта сувязь асабліва прасочваецца ў работах творчага характару: сачыненнях-разважаннях, эсэ, водгуках, нарысах і інш.

У працэсе падрыхтоўкі да напісання творчых работ важным этапам з’яўляецца планаванне і назапашванне матэрыялу. Гэты “перадтэкставы” этап найбольш дыферэнцыраваны, бо кожны жанр творчай працы ў сілу сваёй адметнасці патрабуе і адметнай, спецыфічнай падрыхтоўкі. Вучню і настаўніку

неабходна, як мінімум, вывучыць і адабраць матэрыял, ключавыя словы, прыклады, занатаваць тэзісы, аргументы. Асноўныя намаганні скіроўваюцца на выпрацоўку ўмення ўявіць у думках, «спраектаваць» вобраз будучай працы (рэцэнзіі, эсэ, сачынення, водгука ці інш.), а затым зафіксаваць, запісаць план-накід. У сувязі з гэтым мною быў распрацаваны метадычны дапаможнік, накіраваны на ўдасканаленне арфаграфічных і пунктуацыйных навыкаў вучняў ва ўмовах профільнага навучання пры падрыхтоўцы да напісання творчых работ на пэўную тэму. Прапанаваныя практыкаванні заснаваны на аналітычнай дзейнасці вучняў, іх уменні выбіраць і сістэматызаваць арфаграфічны і пунктуацыйны матэрыял і накіраваны на ўдасканаленне ўмення ствараць паведамленне на пэўную тэму.

1. Выбар прафесіі

1. Слоўнікавая работа. Размеркаваць словы па арфаграмах.

Грузчык, разведчык, археолаг, пісьменнік, дырэктар, рэдактар, дырыжор, міліцыянер, рэжысёр, механік, інжынер, бетоншчык, выкладчык, земляроб, канявод, натарыус, суддзя, дыетолаг, кардыёлаг, паштальён, сталявар, сакратар, бухгалтар, архіварыус, следчы, пераплётчык, капірайтар, праграміст, фельдшар, акцёр, кандытар, лётчык, менеджар, біяхімік, прамоўтар, аўдзітар, спічрайтар, самелье, мерчэндайзер, круп'е, куцюр'е, карэспандэнт, дыстрыб'ютар, інтэрв'юер, рэдактар, слесар, прававед, тэхнолаг, шахцёр, штукатур-маляр, спявак, дэтэктыў, ветэрынар, праграміст, канявод, каскадзёр, кур'ер, ляснічы, дыспетчар, спартсмен, механізатар, фрэзероўшчык, слесар-рамонтнік, электразваршчык, інтэрнэт-маркеталаг.

1) *Правапіс зычных літар у корані слова.* Грузчык, разведчык, выкладчык, следчы, пераплётчык, фельдшар, лётчык, дыспетчар, спартсмен, акцёр.

2) *Правапіс галосных і спалучэнняў галосных у корані слова.* Археолаг, дырыжор, дырэктар, міліцыянер, рэжысёр, механік, інжынер, бетоншчык, дыетолаг, кардыёлаг, мерчэндайзер, карэспандэнт, рэдактар, тэхнолаг, дэтэктыў, ветэрынар, баер, ляснічы, спявак, механізатар, фрэзероўшчык.

3) *Правапіс складаных слоў.* Сталявар, біяхімік, штукатур-маляр, Web-праграміст, канявод, земляроб, слесар-рамонтнік, электразваршчык, інтэрнэт-маркеталаг.

4) *Правапіс падоўжаных зычных.* Пісьменнік, рэжысёр, суддзя, праграміст, карэспандэнт.

5) *Правапіс апострафа і мяккага знака.* Кур'ер, куцюр'е, самелье, інтэрв'юер, дыстрыб'ютар, круп'е.

6) *Правапіс канцавых фіналяў –ар.* Дырэктар, рэдактар, сакратар, бухгалтар, капірайтар, аўдзітар, фельдшар, кандытар, менеджар, прамоўтар, аўдзітар, спічрайтар, дыстрыб'ютар, рэдактар, слесар, дыспетчар.

Лексічная работа. Тлумачэнне незразумелых слоў.

Капірайтар - англ. *copywriting* от *copy* – рукапіс, тэкставы матэрыял + *write* - пісаць – рэкламны спецыяліст, які стварае тэкст рэкламна-інфармацыйнага характару.

Прамоўтар - англ. *promote* «актывізаваць» - асоба, якая займаецца рэкламай тавара.

Самелье - фр. *sommelier* - работнік рэстарана, адказны за набыццё, захоўванне він і прадстаўленне іх кліенту.

Спічрайтар - англ. *speechwriter* - складальнік тэкстаў прамоў для высокапастаўленых асоб дзяржавы, палітыкаў, грамадскіх дзеячаў.

Мерчандайзер - англ. *merchandise* - чалавек, які прадстаўляе гандлёвую кампанію ў гандлёвых сетках (часцей за ўсё супер - і гіпермаркетах).

Аўдытар - лат. *auditor* — той, што слухае - асоба, якая займаецца аўдытам (рэвізіяй бухгалтарскіх кніг, дакументаў і справаздачнасці) і кансультацыйнай дзейнасцю, звязанай з бухгалтарскім ўлікам.

Дыстрыб'ютар - англ. *distributor* - распаўсюджвальнік - індывідуальны прадпрымальнік, які ажыццяўляе дробнааптовую або буйнааптовую закупку вызначаных тавараў у буйных прамысловых фірмаў-вытворцаў з мэтай наступнага збыту гэтых тавараў дылерам на рэгіянальных рынках.

Якія прафесіі, на ваш погляд, самыя запатрабаваныя ў Беларусі?

Прагляд відэароліка. Вызначэнне арфаграфічных і акцэнталагічных памылак. Тлумачэнне.

2. Пастаноўка знакаў прыпынку ў складаназлучаных сказах.

Раставіць знакі прыпынку, растлумачыць іх пастаноўку.

- 1) У жыцці кожнага маладога чалавека надыходзіць час ... і неабходна прыняць рашэнне па выбары прафесіі.
- 2) Пасля школы выпускнікі трапляюць на вялікі шлях жыцця ... і перад імі адкрываюцца тысячы дарог.
- 3) У сучасным грамадстве існуе шмат прафесій ... і кожны можа выбраць па душы.
- 4) Усе прафесіі маюць свае асаблівасці, сакрэты ... і ў кожнай з іх нехта абавязкова знаходзіць сваё прызвание.
- 5) Няма прафесій з вялікай будучыняй ... але ёсць прафесіяналы з вялікай будучыняй (І.Ільф)
- 6) Куды ж ісці ... і што рабіць?
- 7) Няма працы ... і сэрцу млосна. (Цішка Гартны)
- 8) На жаль, час ідзе наперад ... і мы хутка пойдзем са школы на сваю жыццёвую дарогу.
- 9) Кім быць ... і куды пайсці вучыцца?
- 10) Колькі працы ў чалавека ... і колькі клопату, турбот!
- 11) Любіце травы, дрэвы, рэкі, прастор палёў, блакіт нябёс, цаніце Працу, Чалавека... і Бог вам дасць спагадны лёс (Алесь Ставер).
- 12) Не прафесія выбірае чалавека ... а чалавек прафесію (Сакрат).

Якія з прапанаваных сказаў можна выкарыстаць у пачатку сачынення, у асноўнай частцы, у заключэнні? Які сказ можна выкарыстаць для эпіграфа?

3. Правапіс вялікай літары.

1) Размеркаваць імёны знакамітых людзей, іх прафесіі і заслугі.

Спартсмены Беларусі: Алякей Калюжны – заслужаны майстар спорту Рэспублікі Беларусь, Дар’я Домрачава – званне “Герой Беларусі”, Уладзіслаў

Ганчароў – алімпійскі чэмпіён, Марына Арзамасава – лаўрэат прэміі “Беларускі спартыўны алімп”, Марына Ліцвінчук – Ордэн Пашаны, Аліна Талай – прызёр чэмпіянату свету, Аляксандр Мядзведзь – заслужаны трэнер СССР, Вольга Корбут – ордэн Дружбы народаў, Віталь Шчэрба – шасціразовы алімпійскі чэмпіён, Юлія Несцярэнка – ордэн Айчыны 1 ступені, Вікторыя Азаранка – ордэн Айчыны 3 ступені.

Пісьменнікі Беларусі: Максім Танк - паэма “Люцыян Таполя” – Народны паэт Беларусі, Васіль Быкаў - апавесць “Альпійская балада” – Народны пісьменнік Беларусі, Пімен Панчанка - верш “Той дзень прапаў і страчаны навекі” – ордэн “Знак Пашаны”, Іван Мележ - раман “Людзі на балоце” – лаўрэат Ленінскай прэміі, Уладзімір Караткевіч - нарыс “Зямля пад белымі крыламі” – Дзяржаўная прэмія БССР імя Я.Коласа, Андрэй Макаёнак - п’еса “Зацюканы апостал” – Народны пісьменнік БССР, Андрэй Федарэнка - апавяданне “Шчарбаты талер” – лаўрэат прэміі “Залатая літара”, Аляксей Дудараў - п’еса “Вечар” – лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР.

Кампазітары Беларусі: Уладзімір Мулявін – песня на словы М.Танка “Завушніцы” – Медаль Францыска Скарыны, Эдуард Ханок – песня “Вы шуміце, бярозы” – Заслужаны дзеяч культуры БССР, Ігар Лучанок – песня “Мой родны кут” – Заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі, Юрый Семяняка – опера “Зорка Венера” – лаўрэат Дзяржаўная прэміі Беларусі, Міхаіл Клеафас Агінскі – паланэз “Развітанне з Радзімай” – Ордэн Белага арла, Васіль Раінчык – песня “Завіруха” – Кавалер Ордэна Францыска Скарыны.

Мастакі Беларусі: Марк Шагал – карціна “Прагулка” – Ордэн Ганаровага легіёна, Міхаіл Савіцкі – карціна “Партызанская Мадонна” – Народны мастак СССР, Гаўрыіл Вашчанка – карціна “Маё Палессе” – Народны мастак Беларусі, Вітольд Бялыніцкі-Біруля – карціна “Зімовы сон” – Ганаровы акадэмік Акадэміі навук Беларускай ССР.

Творчыя дзеячы Беларусі: Кінарэжысёры: Сяргей Лазніца – “У тумане” - Прыз FIPRESCI за лепшы фільм асноўнага конкурсу на 65-м Канскім кінафестывалі, Міхаіл Пташук – фільм “Знак бяды” – Міжнародны прыз BBC за

лепшую замежную карціну, Віктар Тураў – фільм “Людзі на балоце” – Дзяржаўная прэмія СССР; акцёры: Стэфанія Станюта – фільм “Вазьму твой боль” - медаль Францыска Скарыны, Генадзь Гарбук – фільм “Белыя росы” - Дзяржаўная прэмія Беларусі; спевакі: Аляксандр Ціхановіч - песня “Малінаўка” – Народны артыст Беларусі, Валерый Дайнека – песня “Алеся” – Заслужаны артыст Беларускай ССР, Анатоль Ярмоленка – песня “Полька беларуская” – ордэн Дружбы, Ірына Дарафеева – песня “Гора не бяда” - Заслужаная артыстка Рэспублікі Беларусь.

2) Уставіць прапушчаныя літары.

Прадпрыемствы Беларусі: (М,м)інскі аўтамабільны завод, (М,м)інскі трактарны завод, завод (А,а)тлант), (М,м)азырскі (Н,н)афтаперапрацоўчы завод, кампанія (С,с)анта (Б,б)рэмар), кандытарская (Ф,ф)абрыка (К,к)амунарка), малочная кампанія “(С,с)авушкін (П,п)радукт”, (С,с)алігорская кампанія (Б,б)еларуськалій), (А,а)бутковы камбінат (Б,б)елвест), фабрыка (П,п)інскдрэў, (Н,н)аваполацкае прадпрыемства (Н,н)афтан), “(Б,б)рэсцкі электратэхнічны завод” (Б,б)еларускай (Ч,ч)ыгункі, (К,к)амунальнае сельскагаспадарчае ўнітарнае прадпрыемства (С,с)аўгас-камбінат “(З,з)ара” .

Навучальныя ўстановы Беларусі: (В,в)іцебская (О,о)рдэна “(З,з)нак (П,п)ашаны” (Д,д)зяржаўная (А,а)кадэмія ветэрынарнай медыцыны, (Б,б)рэсцкі (Д,д)зяржаўны тэхнічны ўніверсітэт, (Б,б)еларускі (Д,д)зяржаўны ўніверсітэт транспарту, (Г,г)омельскі (Д,д)зяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны, (Г,г)родзенскі (Д,д)зяржаўны (А,а)грарны ўніверсітэт, (А,а)кадэмія (М,м)іністэрства ўнутраных спраў (Р,р)эспублікі Беларусь, (П,п)інскі (Д,д)зяржаўны (К,к)аледж мастацтваў, (П,п)олацкі (Д,д)зяржаўны лясны каледж, (Б,б)еларуская (Д,д)зяржаўная сельскагаспадарчая (А,а)кадэмія.

Суаднясіце назвы прадпрыемстваў Беларусі з навучальнымі ўстановамі, у якіх можна атрымаць неабходную спецыяльнасць.

3. Пастаноўка працяжніка паміж дзейнікамі і выказнікамі.

1) Перакласці выказванні вядомых людзей свету пра розныя прафесіі.

Растлумачыць пастаноўку працяжніка.

1. Самая трудная професія – БЫТЬ ЧЕЛОВЕКОМ. (*Хосе Хулиан Марти*)
2. АКТЁР - дрессировщик публики. (*Геннадий Малкин*)
3. ПЕДАГОГ - человек, который знает, как воспитывать чужих детей лучше, чем своих. (*Жюльен Фалкенаре*)
4. МЕХАНИК - человек, думающий при помощи гаечного ключа. (*Леонардо Луис Левинсон*)
5. ШОФЕР - человек, достаточно ловкий, чтобы водить машину, и достаточно умный, чтобы ее не иметь. (*Леонардо Луис Левинсон*)
6. ПОЛИТИК - это человек, готовый сделать все на свете для рабочих, кроме как стать одним из них. (*Джюдж*)
7. ЖУРНАЛИСТ - человек, который разузнает вещи, которых люди не знают, и доводит это до сведения тех, кому все это без разницы. (*У. Уинчелл*)
8. ИНЖИНИЕР - это человек, который может объяснить, как работает то или иное устройство, но не может выяснить, отчего оно не работает. (*Михаил Хацернов*)
9. ДИПЛОМАТ - человек, который дважды подумает, прежде чем промолчать и который умеет молчать сразу на нескольких языках. (*Эван Эзар*)
10. КОПИРАЙТЕР – человек, которому удачно удается притворяться умным. (*Евгений Фоменко*)
11. ЭКОНОМИСТ - это специалист, который назавтра узнает, почему не произошло то, что он предсказывал вчера. (*Эрл Уильсон*)

У выніку працы над гэтымі практыкаваннямі складаецца прыкладны план напісання творчай работы:

1. Веды аб прафесіях, ступень іх запатрабаванасці ў грамадстве.
2. Камапазіцыя сачынення.
3. Навучальныя ўстановы Беларусі.
4. Прадпрыемствы Рэспублікі Беларусь.
5. Знакамітыя людзі Беларусі, якія дасягнулі поспехаў у сваёй прафесіі.
6. Асабісты прафесійны план.

Выкарыстанне падобных заданняў на ўроках беларускай мовы развівае пазнаваўчую актыўнасць вучняў, культуру кругагляду, крэатыўны патэнцыял, удасканалвае моўную і камунікатыўную кампетэнцыі вучняў.

Літаратура

1. Валочка, Г. М. Вывучаем беларускі правапіс. 5-9 кл. : вучэб.-метадыч. комплекс / Г. М. Валочка, В. У. Зелянко. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2010.
2. Вучэбныя праграмы па вучэбных прадметах для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай мовай навучання і выхавання. XI клас (павышаны ўзровень). – Мінск : Нацыянальны ін-т адукацыі, 2016.